

злочинів, насамперед воєнних злочинів (ст. 438 КК України) або екоциду (ст. 441 КК України), якщо відсутня доказова база щодо спеціального наміру геноциду.

2. З метою підвищення доказової стійкості кваліфікації такого геноциду доцільно структурувати доведення спеціального умислу (*dolus specialis*) за такими групами індикаторів: 1) систематичність атак на об'єкти, критичні для виживання цивільного населення; 2) контекстні докази умислу (офіційні заяви керівництва російської федерації, пропагандистські наративи державних медіа тощо) як контекст для оцінки систематичності таких атак; 3) функціональний зв'язок між обраними цілями та фактичним позбавленням групи життєво необхідних благ; 4) виключення альтернативного пояснення російською владою «військової необхідності» таких атак через оцінку їх невивірковості та непропорційності.

3. Пропонуємо доповнити ст. 442 КК України приміткою, у якій закріпити, що «створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення» може проявлятися, зокрема, у цілеспрямованому позбавленні доступу до життєво необхідних благ (вода, енергія, тепло, медична допомога), якщо це здійснюється саме з метою фізичного знищення групи повністю або частково (тобто з урахуванням стандарту доведення спеціального умислу). Запропонована примітка до ст. 442 КК України може бути обґрунтована як інструмент гармонізації національного права з міжнародним тлумаченням ст. II(с) Конвенції 1948 р. [2; 3].

Список використаних джерел

1. International Criminal Court. Elements of Crimes. The Hague : International Criminal Court, 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

2. Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Conditions of life calculated to bring about physical destruction. ICTR/ICTY/IRMCT Case Law Database. URL: <https://cld.irmct.org/notions/show/173/conditions-of-life-calculated-to-bring-about-physical-destruction>

3. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T. Judgment. 02.09.1998 (пп. 505–506). University of Minnesota Human Rights Library. URL: https://hrlibrary.umn.edu/instree/ICTR/AKAYESU_ICTR-96-4/Judgment_ICTR-96-4-T.html

4. Resolution Recognizing Russian actions in Ukraine as a genocide. H.Res.16 – 119th Congress. Introduced in House (01/06/2025). URL: <https://www.congress.gov/bill/119th-congress/house-resolution/16/text>

5. World Bank Group; Government of Ukraine; European Commission; United Nations. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2022 – December 2025. 2026. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/c52d910e-e4f9-4bcd-9257-6867bdd89dd4>

6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 14.05.2026).

8. Шакун В. І., Кузнецов В. В. Посягання на національне багатство як форма геноциду Українського народу. *Нове українське право*. 2026. Вип. 1. С. 258–270.

Шаповал Леся Іванівна, доцент кафедри цивільного права та процесу НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Збройні конфлікти історично виступають каталізаторами глибоких трансформацій у державно-правових системах, часто призводячи до нівелювання права як універсального регулятора. Повномасштабна агресія російської федерації проти України не лише актуалізувала питання виживання нації, а й створила безпрецедентні виклики для функціонування принципу верховенства права. Головною метою будь-якої війни є перерозподіл ресурсів та влади, що неминуче супроводжується ігноруванням агресором глобальних систем колективної безпеки. У таких екстремальних умовах публічна влада змушена вдаватися до розширення дискреційних повноважень та тимчасового обмеження прав і свобод людини заради збереження державності. Однак, навіть під час воєнного протистояння, дотримання демократичних стандартів залишається мірилом легітимності влади.

Важливо розуміти, що верховенство права за своєю суттю спрямоване на обмеження свавілля держави щодо індивіда. Як зазначив Кофі Аннан [1], цей принцип вимагає, щоб усі суб'єкти – включно з самою державою – діяли на підставі публічно прийнятих законів, що відповідають міжнародним стандартам прав людини. У європейській традиції верховенство права нерозривно пов'язане з демократією: неможливо забезпечити повагу до фундаментальних прав без дієвого механізму правовладдя, і навпаки [2].

Конституція України проголошує утвердження і забезпечення прав людини головним обов'язком держави [3]. Навіть в умовах воєнного стану, стаття 19 Основного Закону вимагає, щоб органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові діяли «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [3].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що верховенство права – це панування права в суспільстві, де закони мають бути просякнуті ідеями соціальної справедливості [4; 5].

Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року суттєво змінило ситуацію. Указ Президента України передбачив можливість тимчасового обмеження окремих прав (наприклад, ст. 30–34, 38, 39 Конституції України), що є вимушеним кроком для відсічі агресії [6]. Проте, як зазначає сучасна доктрина, такі обмеження не можуть бути свавільними. Вони повинні переслідувати легітимну мету, бути пропорційними та не порушувати саму сутність права [4]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність навіть у період «надзвичайних правових режимів» [7].

Але варто наголосити, що попри загалом задовільний рівень дотримання правових стандартів, практика виявила низку гострих проблем.

По-перше, існують проблеми з мобілізаційним процесом на сьогоднішній день. Захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина (стаття 65 Конституції України). Однак механізми його реалізації іноді супроводжуються випадками насильства з боку представників територіальних центрів комплектування та корупційними проявами. Такі дії підривають довіру до інститутів влади та негативно впливають на моральний стан суспільства.

По-друге, порушується право на приватність. Зокрема, однією з найбільш вразливих сфер стало право на недоторканність приватного життя. Перевірка документів та огляд речей на блокпостах є необхідними заходами безпеки. Перевірка документів на блокпостах регулюється Постановою «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» від 29 грудня 2021 року № 1456 [8]. Проте вимога щодо перегляду вмісту мобільних телефонів та ноутбуків часто виходить за межі законодавчого регулювання [9]. Відсутність чітких правил доступу до конфіденційної інформації на гаджетах створює ризики зловживань та розголошення лікарської, банківської чи адвокатської таємниці, що прямо суперечить міжнародним стандартам [10; 11].

По-третє, в умовах війни існує тенденція до домінування виконавчої гілки влади та органів сектору безпеки. Мінімізація цивільного та демократичного контролю за діяльністю військових формувань може призвести до випадків, коли поодинокі порушення стають системними.

З огляду на вказані проблеми, можна виокремити перелік системних загроз для правовладдя:

- підміна законності міркуваннями «воєнної доцільності». Ця загроза полягає у пріоритезації швидких результатів над правовими процедурами. Посадові особи можуть ігнорувати встановлені законом алгоритми дій, виправдовуючи це критичною ситуацією на фронті або потребами безпеки. На практиці це призводить до того, що державні органи виходять за межі своїх конституційних повноважень, що створює ризик свавілля.

- надмірне звуження свободи слова та права на інформацію. В умовах воєнного стану держава запроваджує обмеження для протидії дезінформації, проте загроза виникає тоді, коли ці обмеження стають надмірними: наприклад, через навмисне приховування інформації, яка становить суспільний інтерес, але не шкодить безпеці. Також це проявляється у зниженні медійного плюралізму та обмеженні академічних свобод у наукових установах.

- ризик вибіркового правосуддя та використання війни для корупційних схем. Існує небезпека, що правові норми будуть застосовуватися не однаково до всіх, а вибірково, залежно від політичних чи особистих інтересів. Війна може використовуватися як ширма для непрозорого розподілу ресурсів або приховування корупційних дій посадових осіб, які мотивують свої рішення «секретністю» або «нагальністю» потреб оборони.

Варто зазначити, що ці загрози мають накопичувальний характер і, якщо їх вчасно не усунути, можуть призвести до нівелювання демократичних здобутків суспільства.

Підводячи підсумок, хочемо зазначити, що для зміцнення верховенства права необхідно забезпечити прозору комунікацію між державою та суспільством, удосконалити законодавство в частині повноважень військових адміністрацій та посилити контроль за діяльністю правоохоронних органів. Збереження балансу між безпекою держави та фундаментальними правами людини є запорукою нашої перемоги не лише на полі бою, а й у площині будівництва правової держави.

Список використаних джерел

1. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: report of the Secretary-General. 23.08.2004. № S/2004/616. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527647>.
2. A Declaration on the Rule of Law in the European Union. URL: <https://verfassungsblog.de/a-declaration-on-the-rule-of-law-in-the-european-union>.
3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 16 листоп. 2022 р. № 9-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#Text>.
5. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2(33). С. 9–22.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

7. Fukuyama F. Democracy's Past and Future: Transitions to the Rule of Law. *Journal of Democracy*. 2009. № 21. P. 33–44.

8. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова КМУ від 29 груд. 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>

9. Рішення Конституційного Суду України від 13 черв. 2019 р. № 4-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>.

10. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

11. Права і свободи людини : навч. посіб. / уклад. І. О. Боднарчук, І. О. Кудерська, В. І. Новошицька та ін. Київ : КІП ім. Ігоря Сікорського, 2023. 154 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/57364/1/Prava_i_svobody_liudyny.pdf

Шоповаленко Євген Володимирович, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИМУЛЯЦІЙНИХ ВПРАВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У сучасному світі професії, пов'язані з безпекою громадян, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, протидією злочинності, потребують не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й високого рівня практичної підготовки працівників поліції. Саме тому симуляційні вправи, як окремий вид практичних занять набувають дедалі більшого значення у процесі підготовки майбутніх правоохоронців.

Симуляційна вправа – це моделювання реальної ситуації або процесу з метою навчання, тренування чи здобуття певних навичок і компетенцій, який дозволяє учасникам зануритися в умови, максимально наближені до реальних у безпечному середовищі.

Симуляційні вправи широко використовуються в різних галузях науки, особливо там, де є ризики допустити професійні помилки: медицина – навчання хірургів, лікарів, медсестер виконувати процедури, діагностувати хвороби, реагувати на невідкладні стани [1]; правоохоронна діяльність – тренування тактичних дій, вогневої підготовки, проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій, реагування на кризові ситуації на місці події [2]; промисловість та інженерія – навчання роботі зі складним обладнанням, управління виробничими процесами, відпрацювання аварійних ситуацій [3]. Найбільше симуляційні вправи використовують в медичній освіті, оскільки саме в цій галузі симуляційне навчання має найглибші традиції та інтенсивний розвиток. Проте принципи, описані в них, часто можуть бути адаптовані до інших специфічних умов навчання.

Під час проведення симуляційних вправ зі здобувачами вищої освіти Національної академії внутрішніх справ [4] нами було запропоновано здійснити її наступними етапами:

Етап 1. Підготовка до стимуляційної вправи.

Визначення потреб та навчальних цілей – першочергово необхідно чітко ідентифікувати, які саме навички або компетенції потребують формування чи вдосконалення. Навчальні цілі мають бути конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними та обмеженими в часі;

Розробка сценарію – процес створення деталізованої легенди (фабули) стимуляційної вправи, який має включати декілька сюжетних ліній, профілі персонажів, зміна обстановки, тощо;

Визначення ролей та підготовка акторів – чіткий розподіл ролей між учасниками, інструкторами, спостерігачами;

Підготовка матеріально-технічного забезпечення та локації – облаштування місця проведення, наприклад, спеціалізованих полігонів, що імітують квартиру, кабінет слідчого, «зелену кімнату», а також підготовка необхідного реквізиту;

Інструктаж – детальне ознайомлення всіх учасників, включаючи курсантів, слухачів, інструкторів, спостерігачів, акторів, з метою та завданнями вправи, сценарієм (в межах необхідної поінформованості для кожної ролі), правилами поведінки, заходами безпеки, розподілом ролей та очікуваними результатами.

Етап 2. Проведення симуляційної вправи.

Введення в ситуацію – вправа починається згідно з розробленим сценарієм, учасникам надається початкова фабула, наприклад, отримання повідомлення про кримінальне правопорушення;

Активна фаза – виконання учасниками своїх ролей, реагування на розвиток подій, прийняття рішень та вчинення дій;

Моніторинг та фіксація – здійснюється спостерігачами за допомогою технічних засобів, таких як відео- чи аудіо запис або в режимі онлайн.

Етап 3. Аналіз та обговорення

Зворотний зв'язок – учасникам надається можливість поділитися своїми враженнями, емоціями, провести самооцінку власних дій, прийнятих рішень та допущених помилок;